

SZERB ANTAL EGYETEMI MAGÁNTANÁRI ELŐADÁSAINAK TERVEZETE

I. 1937 márciusában Szerb Antal pályájának egyik fontos fejezete zárult le. Ekkor, hosszas huzavona, közel két és fél évig tartó áldatlan harc után Szily Kálmán, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára aláírta a szegedi egyetem habilitációs fölterjesztését, s ezzel, végre, Szerb hivatalosan is a Ferenc József Tudományegyetem magántanára lett. (A képesítés tárgyköre: Magyar összehasonlító irodalomtörténet, különös tekintettel a XVIII. század második és a XIX. század első felének francia és angol vonatkozásaira.)¹ E hosszadalmas habilitáció során, sajnos, fölvetődött a kor jó néhány irodalom- és tudománypolitikai problémája (viszonylag éles formában), s maga a képesítés körül folyt harc is nyomot hagyott Szerb Antal pályáján; úgy tűnik, a huzavona egy időre teljesen elvette kedvét az esszéírástól,² a habilitációnak pedig épp az ellenkezőjét kellett volna eredményeznie. E tények ellenére, sajnos, ez a magántanári képesítés mindmáig földolgozatlan; sem irodalomtörténeti, sem tudománytörténeti vonatkozásai nem tisztáztak még. Erre egyelőre én sem vállalkozhatom. Az események részletes és pontos reprodukálása (és elemzése) helyett most csupán a képesítés egyetlen dokumentumát teszem közzé; ez a habilitáció eseményeinek tárgyalásába nem „férne bele”, kiadatlanul hagyni azonban nagy kár volna.

E szóban forgó dokumentum — Szerb Antal egyetemi magántanári előadásainak négy félfévre szóló terve — a magántanári képesítés során született; születésének körülménye érződik is rajta. Az „*Előadásterv*” — ez a dokumentum Szerb által adott címe — tipikus habilitációs termék; kötelező feladat (kényszerű) teljesítése. Rövid, tömör, olykor már-már túlságosan is szűkszavú. Gépeléséből is látható, hogy egyetlen ülésben készült; a mondanivaló igazodott a terjedelemhez (s nem fordítva), s Szerb inkább rövidebbre fogta mondandóját (és sűrűbb sorokban gépelt), de nem kezdett új lapba.³ Előadáster-

¹ SZERB ANTAL habilitációjának történetét még nem dolgozta föl az irodalomtörténetírás. Magát a „szimpla” tényt is csak egy almanach dokumentálja: Szegedi Egyetemi Almanach, 1921 – 1970. Szerk.: LISZTES LÁSZLÓ és ZALLÁR ANDOR. Szeged, 1971. 107. — A habilitáció anyagát a Csongrád megyei Levéltár őrzi.

² Vö. SZERB A. GÁL ISTVÁNHOZ írott levelével: „Kérlek, hidd el, nem rajtam múlik, hogy oly nehezen tudom szerkesztő barátaim megtisztelő sürgetését kielégíteni, hanem a körülményeken, amelyek arra kényszerítenek, hogy hosszabb és pénzkereső munkákkal foglalkozzam. Igaz, hogy nem is nagyon szeretek cikket írni, és a tanulmányok korszaka úgy látszik már elmúlt a szdmonira. (GÁL I.: *Bartóktól Radnótiig*. Bp. Magvető, 1973. 281.) E levél 1937 április 7-én kelt, — alig egy hónappal a magántanári cím elnyerése után!

³ Az „*Előadásterv*” egy kettébehajtott nagyalakú papírlap négy oldalára van gépelve; kisebb autográf javítást is tartalmaz.

vének megszövegezése és tagolása is egyaránt a habilitáció, ill. az egyetemi oktatás igényeit és rendjét követi. Félévekben, (viszonylag önálló) előadásokban gondolkodott; egy-egy (kettős) óra anyagát csak néhány szóval, névvel, rövid utalásokkal jelezte. Ennyi azonban teljesen elegendő volt a témában járatos véleményező professzoroknak (Sík Sándor, Zolnai Béla); a vázlat egészéből megértették (és elfogadták) Szerb Antal koncepcióját.

Az „előadásterv” keletkezésének föltételezhető, de nagyon pontos idejét is magántanári képzés szokásos hivatali „menetrendje” adja meg. Bár vázlatára Szerb Antal nem írt dátumot, aligha tévedhetünk nagyot, ha a vázlat elkészítésének időpontját 1934 szeptember elejére tesszük. Szerb magántanári „folyamodványa” ugyanis 1934. szeptember 14-én kelt, az összes ide vonatkozó — keltezett — okmány szeptember eleji, az „*Előadásterv*” pedig velük együtt született. (Szerbnek is, mint minden magántanárságért folyamodónak, önéletrajza, személyi okmányai, írásainak bibliográfiája és legfontosabb könyvpublikációi mellé tervezett előadásainak vázlatát is csatolnia kellett; ez a képzés *megkezdésének* egyik föltétele volt.)

2. Az „előadástervet” a Csongrád megyei Levéltár (Szeged) őrzi, a „Szerb Antal mtanári képzése ügye” című iratcsomóban.⁴ Betűhív szövege a következő:

E l ő a d á s t e r v

I. félév.

A magyar nemzeti múlt felfedezése.

Heti két órában.

1. Történelmi és történelmietlen látású korok. Újabb kísérletek egy a-historikus látásmód helyreállítására. Romantika és történelem lényegösszefüggése.

2. A magyar múlt szemlélete a régiségben. A humanista nemzetverseny és dicsőség-kultusz hatása a magyar nemzet önszemléletére. Zrínyi Mátyás királyának elemzése ebből a szempontból. Humanista írók. Erdély szerepe. Cserei és Apor.

3. A XVIII. század mélyebb gyökereket ver a nemzeti múltban. Jezsuita-drámák: viszonyuk általában a történelem-

⁴ A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Karának iratai, 141/1934 – 35.

hez; irodalmi mintáik; a magyar jezsuita-drámák heroikus és barokk műltszemlélete. A jezsuita eposzok. A nagy jezsuita történetírók. Bél Mátyás és köre.

4. A preromantika. Történelemlátásának lélektani gyökerei: az általános „vissza-vágyódás”. Az angol „gothic novel”, Leland és Walpole. A francia történelmi kosztümdráma a XVIII. században. Goethe és a Sturm-und-Drang, a mozgalom elmélyedése. Bécsi és magyarországi német színházak közvetítő hatása.

5. Dugonics András, a magyar történelmi romantika megalapítója. Összetettsége: Barokk és Sturm-und-Drang. Dugonics és a finn rokonok: a „septemtrionalismus” korhangulata, Montesquieu. Edda-dalok és Osszián. A jezsuita hagyományok továbbélése. Nálunk jezsuita-stílus és preromantika általában egymásba folynak, pl. Ányos Pál.

6. A Kazinczy-kör. A Felvilágosodás történelmietlensége. Bessenyei történelmi drámái. Történetiszemlélet Kazinczy leveleiben. Berzsenyi történelmi ódái. A „régí dicsőség”-hangulat elemzése; a mulandóság (Matthison etc.); humanista hagyományok; magyar faji adottságok. Széchenyi nyilatkozatai a magyar eredendő múltba fordulásról. Nemesi hagyományok. Berzsenyi romantikus magatartása ebben is független a külföldtől: kongeniális vele. Kölcsey: a plutarchosi gesztus. Mohács; Nemzeti Hagományok. Herder bevonulása a magyar gondolkozásba.

7. Herder és a magyar önszemlélet. A kritikátlan ősi dicsőség másfelől: Horvát István és Kisfaludy Sándor. Kisfaludy Károly első drámái, a „hazapuffogatás” kora. Hasonló jelenségek a németeknél valamivel előbb: a bárdköltészet. A szomszéd középeurópai népeknél valamivel később. Gondolatok a középeurópai irodalomtörténet strukturális törvényeiről.

8. Az angol történelmi romantika. Walter Scott. A késő osszianizmus. Byron és a történelem. Victor Hugo és a dekoratív történelemlátás. Hatásuk a magyar romantikus nemzedékre: Kisfaludy Károly; Vörösmarty; Jósika.

9. A Historische Schule. A romantika lassankint közeledik

a történelmi valósághoz. Arany János történelmi realizmusa. Az őstörténetben a magyar sors örök törvényeit keresi. Hasonló mozzanatok Kemény Zsigmondnál. A történelemben rejlő örök mozzanat a magyar irodalomban.

10. A századközép liberális történetészemlélete: Michelet, Gervinus. „Zsarnokok és rabszolgák”. Petőfinek és követőinek történetlátása. A történelmi materializmus első nyomai a magyar irodalomban. Madách harca ellene. Törekvése egy új spiritualizmus felé. Madách, mint Nietzsche előfutára.

II. Félév.

A magyar eposzok kialakulása.

Heti két óra.

1. Az eposz elmélete. „Naiv” és mű-eposz. Francia és olasz renaissance-poétikák megállapításai az eposzról. E tanok továbbélése a jezsuita iskolákban. Miért nem élt Zrínyi műve a köztudatban? Miért inkább Gyöngyösi?

2. A honfoglalás, mint kötelező eposztéma. Vergilius a századokon át. Attila a magyar irodalmi tudatban. Jezuita eposzok. Felfedezik Árpádot (Schwandtner kiadja Anonymust.) Kísérletek egy Árpádiász írására. Ráday, Csokonai, Virág stb.

3. Vörösmarty és Vergilius. (Stílus-elemzéssel.)

4. A magyar mithologia kérdése. Cornides, Horváth János, Dugonics találmányai. Aranyosrákosi Székely. Az Ármány szó eredete. Vörösmarty mithologiája. Sors és szabadakarat harca a Zalán Futásában.

5. A bárdköltészet Németországban és máshol. Angol gyökök. Klopstock és tanítványa, az osztrák Denis. Magyar bárdok. Bacsányi és Kazinczy. Vörösmarty és a bárd-költészet.

6. Az Osszián-probléma. Osszián elemzése. Hatása Francia- és Németországban. A magyar Osszián-fordítások. A Zalán Futása előhangja. Hábador. Vörösmarty belső rokonsága ezzel a stílussal. Ossziáni elemek a Zalán Futásában.

7. Más elemek a Zalán Futásában: Tasso; Zrínyi; stb. Vörösmarty mithoszteremtő képzelete. Hasonló jelenségek az európai irodalomban.

8. A byroni eposz. Hatása Vörösmarty kisebb eposzaira; Arany János Katalinája.

9. Arany János eposzainak európai kapcsolatai. Walter Scott. Hebbel. Miért nem írt Arany János regényt? Arany János eposzainak elszigeteltsége a korban.

III. félév.

A zseni-elmélet a magyar irodalomban.

Heti két óra.

1. A romantikus művészet-elmélet Olaszországban született meg. Krisztina svéd királynő udvara. Giambattista Vico. Az angolok szólalnak fel először a népballadák mellett. (Addison, Steele) Az elmélet kidolgozása Németországban. Rousseau hatása. A pietizmus, a Durchbruch der Gnade hatása. Haman és Herder.

2. Herder Magyarországon. A zseni-elmélet első nyomai. Batsányi. Kisfaludy Sándor előszava a Himfy-dalokhoz stb.

3. Kölcsey és Berzsenyi harca. Berzsenyi elméleti írásai. Berzsenyi ilyen tárgyú költeményei. Katona József tanulmánya a cenzúra ellen. A Strum und Drang hatása.

4. Vörösmarty: a zseni-elmélet diadalra jut. Toldy Ferenc állásfoglalása. A Schlegelek és Heine. A zseni-elmélet a kritikában.

5. Petőfi: a zseni-elmélet a tetőfokon. „A természet vadvirága.” Petőfi harca a kritikusok ellen. Követőinek nevetéses túlzásai.

6. Arany János a zseni-elmélet ellen. A poéta doctus öngigazolásai. Arany János elméleti írásainak a vizsgálata.

7. A zseni-elmélet továbbélése a Nyugat-mozgalomban. Ady képe önmagáról és az Ady-körül harca. A ma mindinkább tért hódító újklasszikus felfogás.

IV. félév.

A mulandóság a magyar irodalomban.

Heti két óra.

1. A magyar kódexek halál-tengelye. Az Érdy-kodex elemzése ebből a szempontból. A haláltáncok. A mulandóság a protestáns énekköltészetben.

2. Halál és halhatatlan hírnév a renaissanceban. A fennmaradó név szerepe Balassánál és Zrínyinél. Petrarca és más külföldi mintaképek. A könyvnyomtatás szerepe abban, hogy az író művét halhatatlannak tartja.

3. A romantika újra felfedezi a mulandóságot. Lélektani gyökerek. A szentimentalizmus fogalmának elemzése. A kor nagy metafizikai bizonytalansága.

4. A halál-költészet az európai irodalomban: Young; Hervey; Osszián; Klopstock; Chénier; stb.

5. A sírversek divatja. A göttingiaiak. Nálunk. A sírversek motívumkincse. Vörösmarty elmélyíti a formát.

6. A kísértetek divatja. Jóindulatú preromantikus kísértetek; nálunk először Ányosnál. Egyre félelmesebb kísértetek. Vörösmarty víziói.

7. A mulandóság megtalálja a végérvényes művészi formát — Berzsenyi. Berzsenyi klasszikus mintaképei. Az egész világot a mulandóság jegyében éli át. Összehasonlítása nyugati költőkkel; művészi elsőbbsége.

8. Vörösmarty: halál, önmagának ásott sír, világgá züllés stb. Egy meghasonlott ember küzdelmei halálfélelemmel és halálvággyal.

9. A halál és a századvég. Ady Endre: Csönd-herceg, Hidegkirály stb. A halál magyar mithológiája.

3. Szerb Antalnak ez az „előadásterve” egymagában is önálló értelmezést és elemzést igényel. Az egy-egy névbe, kifejezésbe sűrített utalásokat „ki kell bontani”, a gondolatmeneteket rekonstruálni kell. Most, ehelyett csak annyit jegyeznek meg: ez a vázlat Szerb Antal *komparatistikai* érdeklődésének] és tájékozottságának jellegzetes dokumentuma. Időben is, szemléletben is a *Magyar iro-*

dalomtörténet (1934) és *A világirodalom története* (1941) között helyezkedik el; központi törekvése — a magyar irodalom történetének az angol, francia, német (stb.) irodalommal együtt történő tárgyalása — mindkettővel rokonítja, különösen az előbbivel. Az előadások tematikája természetesen a Zolnai Bélával folytatott „konzultációk” során alakulhatott ki; ő ajánlhatta e témát habilitációs tárgykör gyanánt is.⁵ Az adott szövegezés azonban így is, ennek ellenére is Szerb Antal szemléletétől, koncepciójából folyik; az előadások szempontjai: Szerb Antal szempontjai. Jól látszik ez a képesítés tárgyköréből való — részleges — tematikai elszakadásból (vö. az „*Előadásterv*” 3. és 4. félévi részleteivel); de ezt mutatja a pozitívizmus és a szellemtörténet bizonyos elemeinek sajátos „keverése”, összeötvözése is.

LENGYEL ANDRÁS

WEÖRES SÁNDOR PÉCSI ÉVTIZEDE

(ÉLETRAJZI VÁZLAT)

„Tetteid medre: életed.”
(*Egy soros versek*)

Weöres Sándor húsz éves korában, 1933-ban került Pécsre, az egyetemre, s egy évtizedet töltött itt el. 1943 őszén távozik végleg a városból — Budapestre. Közben többször voltak megszakítások, hiszen Weöres gyakran utazott a „Csöngé—Pécs—Budapest háromszög”¹ között, s keleti utazása is erre az időre esik. A tíz év alatt megjelent hat könyve közül négy pécsi kiadásban látta meg a napvilágot.

Pécs ebben az időben jellegzetes magyar katolikus kisváros. Az Erzsébet Tudományegyetem Pozsonyból rövid budapesti működés után 1923-ban kerül Pécsre, tehát 1933-ban éppen az egyetem pécsi működésének tizedik évfordulóját kívánják megünnepelni.

⁵ Nem ez az alkalom rá, hogy ZOLNAI BÉLÁnak e habilitációban vitt szerepét tisztázzuk, részletesen leírjuk. Azt azonban itt is le kell szögezni — a levéltári anyag egésze bizonyítja —, hogy SZERB ANTAL képesítésének „kiverekedése” elsősorban ZOLNAI érdeme. Nélküle SZERB soha nem lett volna a szegedi egyetem magántanára; igaz, támogatásával is csak nehezen.

¹ VÁRKONYI NÁNDOR: *Weöres Sándor pécsi évei*. Életünk 1964/I. 113.